Tomaž Pipan, Neja Zalaznik: ARHITEKTURNE KRAJINE IN REGIJE SLOVENIJE IN SODOBNA POSELITEV: IZBOR REPREZENTATIVNIH NASELIJ

ARCHITECTURAL LANDSCAPES AND REGIONS OF SLOVENIA AND CONTEMPORARY URBANIZATION: A SELECTION OF REPRESENTATIVE SETTLEMENTS

DOI: https://doi.org/10.15292/IU-CG.2025.13.022-029 ▮ UDK: 711.2:911.375.1(497.4) ▮ SUBMITTED: October 2025 / REVISED: November 2025 / PUBLISHED: December 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek / Scientific Article

POVZETEK

Članek predstavi metodo izbora naselij, primernih za nadaljnje vrednotenje sodobne identitete poselitve v Sloveniji. Izhodišče je, da identitete naselij ni več možno razumeti zgolj na podlagi klasifikacij historičnega tkiva, temveč kot rezultat prepletanja historičnega s povojnimi in sodobnimi poselitvenimi plastmi. Tako je cilj tega prispevka vzpostaviti nabor štirih naselij v vsaki arhitekturni regiji, ki so dovolj velika in imajo primerno razmerje med historičnim in novim tkivom, da bo možno opredeliti vpliv novega tkiva na identiteto naselij.

Izbor temelji na določanju pragov in prekrivanju treh kart: (1) karte prirasta, ki z letnico 1945 loči nove od historičnih vzorcev; (2) karte velikosti naselij po številu prebivalcev, ki zagotavlja primernost naselij; ter (3) karte oddaljenosti od avtocestnega križa, ki določi območja manjših razvojnih pritiskov. Rezultati pokažejo, da je bilo pragove za izbor naselij treba najizraziteje prilagajati pri karti prirasta, kar kaže na veliko regionalno heterogenost poselitvenega vzorca. Karta oddaljenosti se izkaže za manj uporabno, saj je večina primernih velikosti naselij znotraj prve izohrone, kar tudi nakazuje na problem, sodobne identitete. Karta velikosti pa pokaže dokaj enakomerno razporeditev podeželskih naselij. Prekrivanje kart v razponu določenih pragov vodi do nabora 52 naselij. Ključni sklep je, da so naselja, kjer je identiteto še mogoče razlagati pretežno skozi historično strukturo, praviloma manjša od 500 prebivalcev ter da je težko izbrati 4 naselja v vsaki regiji, ki bi ustrezala izhodiščnim pragovom. Delež sodobnega prirasta stavbnega tkiva v Sloveniji v podeželskih naselij primerne velikosti je višji kot smo pričakovali, zato bo določanje identitete sodobnih naselij oteženo.

KLJUČNE BESEDE

vzorec naselja, morfologija, arhitekturne krajine in regije Slovenije, sodobna poselitev

ABSTRACT

The article presents a method for selecting settlements suitable for further evaluation of the spatial identity of contemporary settlements in Slovenia. The starting point is that the identity of settlements can no longer be understood solely on the basis of historic classifications, but as a combination of historical, post-war and contemporary settlement layers. Thus, the aim of this paper is to identify a set of four settlements in each architectural region of Slovenia that are large enough and have an appropriate ratio between historical and new fabric, so that it is possible to define the impact of new fabric on the historic identity of the settlements.

The selection is based on setting thresholds and overlapping three maps: (1) Map of settlement fabric increase ratio, which separates new from historical fabric using the year 1945; (2) Map of settlement size by population, which provide suitability of the settlements of analysis; and (3) Map of distance from the highway, which identifies areas of development pressures. The results show that the thresholds for selecting settlements had to be adjusted most significantly for the Map of settlement fabric increase, which indicates a large regional heterogeneity of the settlement pattern. The Map of distance from the highway turns out to be less useful, as most of the suitable settlement sizes are within the first isochrone. The Map of settlement size by population shows a fairly even distribution of rural settlements. The overlapping of these maps with set thresholds leads to a set of 52 settlements. The key conclusion is that settlements where identity can still be interpreted mainly through historical structure are generally smaller than 500 inhabitants and that it is difficult to select 4 settlements in each region that would correspond to the initial thresholds. The share of new growth in the building fabric in Slovenia in rural settlements of suitable size is higher than expected, which will make determining the identity of contemporary settlements difficult.

KEY-WORDS

settlement pattern, morphology, architectural landscapes and regions of Slovenia, contemporary settlements

1. UVOD

Arhitekturne krajine in regije Slovenije (Fister in sod., 1993a) je regionalna razdelitev Slovenije na osnovi prostorske identitete poselitve, ki se formira na podlagi arhitekturnih in naselbinskih lastnosti prostora. V tem kontekstu je identiteta prostora razumljena kot prepoznavna kakovost kraja, ki nastaja z arhitekturnim in urbanističnim oblikovanjem na podlagi lokalne dediščine, gradnje ter kulturnih, okoljskih in prostorskih posebnosti (Fikfak in sod., 2022). V razmerah globalne dostopnosti materialov in hitrega prenosa vzorcev jo je mogoče ohranjati s pristopom kritičnega regionalizma (Frampton, v Foster, 1993): ta povezuje tradicijo in spremembe, ne prevzema prostoru tujih elementov, ampak smiselno uporabi lokalne elemente ter združuje lokalne vrednote s sodobnimi potrebami in inovacijami.

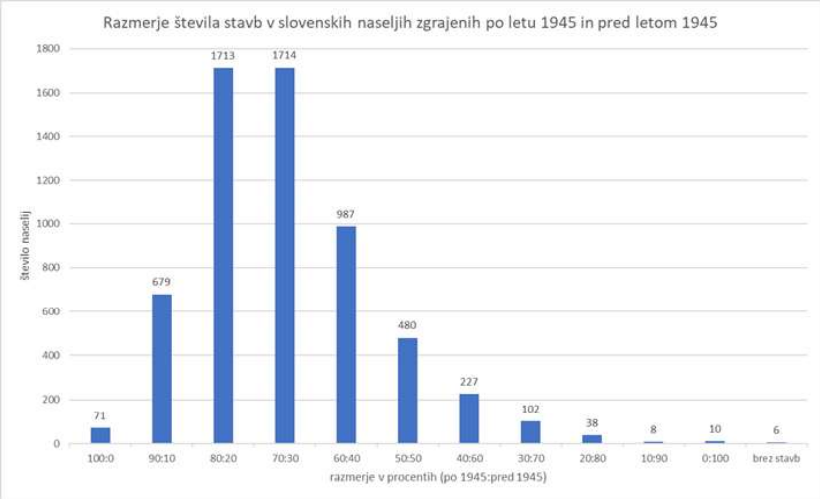

Graf 1: Razmerje stavbnega tkiva v slovenskih naseljih, ki je zgrajeno po letu 1945 in pred letom 1945. Kar 5644 naselij od skupno 6035 (94%) ima več kot polovico stavbnega fonda iz obdobja po letu 1945 (vir: GURSa, n.d.).

Za razliko od tipologije poselitve (Drozg, v Fridl in sod., 1998), ki temelji predvsem na geografskih lastnostih prostora v kombinaciji z morfološkim vzorcem naselij in cestne mreže, je za arhitekturno regionalizacijo značilen širši nabor lastnosti prostora, tako kulturnih, družbenih kot ekonomskih. V intervjuju o metodologiji arhitekturne regionalizacije dr. Fister navaja karte geomorfologije, naravnih in vremenskih pogojev, poselitvenih valov, rabe, kolonizacije, ekonomskih značilnosti, kulturnih vplivov ter karte obstoječih regionalizacij slovenskega prostora (Fikfak in sod., 2022: 22). Obe deli sta niz temeljnih del prostorskega opredeljevanja teritorija Slovenije, ki je potekalo ob boku oblikovanja močnejše narodnostne zavesti v času osamosvajanja republike Slovenije v 90-ih letih prejšnjega stoletja (Pipan, 2025: 125). Regionalizacija arhitekturnih krajin in regij se določa na treh ravneh; na ravni naselja, na ravni stavb (stavbnih kompleksov) ter na ravni odnosa dominant do prostora. Slovenija je razdeljena v 74 arhitekturnih krajin, ki se združujejo v 14 arhitekturnih regij, ki se združujejo v 4 skupine. Opredelitev arhitekturnih krajin je izvedena na podlagi opisa vsake krajine na štirih nivojih; naselja, stavbnega kompleksa, materialnosti in dominant. Dodatno so te prostorske prvine prikazane preko skic in risb naselij ter stavb oz. stavbnih kompleksov. Tako kot Glosar (Fister in sod., 1993b) tudi delo Arhitekturne krajine in regije Slovenije (Fister in sod., 1993a) uporabi za vrednotenje zgolj tradicionalne kvalitete, ki opredeljujejo krajine. Tako so vse sodobne oblike od razpršene gradnje do sodobnih tipologij kot so enodružinske hiše, bencinski servisi ali industrijska območja razumljeni kot nekvalitetni elementi poselitvenega vzorca.

Tako kot Arhitekturne krajine in regije Slovenije, so tudi ostala izvorna identitetna dela poselitve (Melik, 1933; Drozg, 1992; Pogačnik, 1996; Marušič, 1998), po večini določala značaj prostora na podlagi zgodovinskih vzorcev, ki so se formirali nekje do druge svetovne vojne. Kot mejnik v tem članku je vzeta letnica 1945 (glej 2.1), ko z uvedbo novih prostorskih politik sledimo pospešenim spremembam poselitvenega vzorca. Zato se je razumevanje povojne poselitve izkazalo kot nujno za razumevanje identitete celotnega poselitvenega vzorca saj se je količina stavbnega fonda od leta 1945 povečala najmanj za 50 % v 95 % slovenskih naselij (Graf 1). Tako povečanje stavbnega tkiva v vseh naseljih pomeni, da se je historični strukturi pripisala še vsaj enaka količina sodobne strukture, kar pa izgled, obliko in funkcije poselitve dodobra spreminja. Povojna urbanizacija je potekala v več oblikah. Do 70-ih let prejšnjega stoletja predstavlja industrializacija in deagrarizacija gonilo razvoja, kjer se je prebivalstvo hitro priseljevalo v mestna jedra ter manjša naselja neposredno ob večjih mestih (Rebernik, 2004). Iz tega obdobja so znane gradnje večjih in najbolj prepoznavnih blokovskih sosesk po Sloveniji. Naslednja oblika, ki nastopi intenzivno predvsem v 80-ih in 90-ih letih je pospešena primestna urbanizacija; pas suburbanosti ob večjih mestih, kjer se razmahne praksa samograditeljske kulture na osnovi tipskih načrtov stanovanjske individualne gradnje (Rebernik, 2004; Ravbar, 1997). Ta tipska gradnja, ki v današnjem prostoru tvori večino t.i. razpršene urbanizacije pomeni »razraščanje mest v obliki nenačrtne, nesklenjene in redke poselitve, vezane na avtomobilski promet, na obsežnih območjih okoli velikih mest, zunaj strnjenih mestnih ali podeželskih naselij« (ISJFR, n.d.). Sodobna identiteta mnogih naselij se zato oblikuje kot mešana: tradicionalna stara jedra naselij ter pripadajoča kulturna krajina sta prepleteni s ponavljajočimi se stanovanjskimi območji, funkcionalno vezanimi na mobilnost, infrastrukturo in dnevne migracije v mestna središča. Suburbano tkivo ni več »vmesni pas«, temveč prevladujoča prostorska realnost, v kateri se prepletajo bivalna funkcija, razpršenost in odvisnost od mestnih središč; prav ta preplet pa postaja osrednje vprašanje pri opredeljevanju sodobne identitete naselij.

V okviru ciljnega raziskovalnega projekta Arhitekturne regije in krajine se je oblikovala celostna Metoda arhitekturno pogojene prostorske identitete (MAPPI), ki je v segmentu preučevanja nivoja naselij ugotovila, da so sodobna naselja sestavljena iz različnih morfoloških enot, med njimi je historično jedro naselja le eno od njih (Fikfak in sod., 2022). Dopolnjena metoda (Pipan, 2025) pa se osredotoči izključno na nivo naselja ter določi vrste morfoloških območij naselja ter način njihovega opisovanja. Preden pa lahko določamo kvaliteto sodobnih tako sestavljenih naselij je potrebno razumeti razmerje med deli samimi. S tako velikim prirastom sodobnega tkiva kot ga beležimo po drugi svetovni vojni je opredeljevanje identitete prostora, ki se opira zgolj na historični del naselja, pomanjkljiva. Potrebno je razumevanje odnosov različnih morfoloških delov naselja, da lahko določimo kvalitetne oblike, ki odgovarjajo sodobnemu stanju.

Za namene vrednotenja pomena sodobne poselitve za identiteto prostora smo v prvem koraku določili 4 naselja v vsaki arhitekturni regiji, ki so »prave velikosti« ter imajo »zmeren« prirast. Ker oblika poselitvenega vzorca Slovenije izhaja iz sistema podeželske poselitve, načelo velikosti pomeni, da morajo izbrana naselja biti podeželska naselja jedrnega podeželja (glej 2.2). Načelo zmernega prirasta pa, da se opravi vrednotenje naselij, kjer ima urbana struktura primerljivo količino tako historičnega kot nove-

ga tkiva (glej 2.1). Slednje bo omogočilo sklepanje o spremembi stanja in kvalitete nove poselitve. Članek se tako osredotoča na določitev naselij, kjer je prepoznavanje sobivanja sodobnega ter historičnega tkiva mogoče. Prispevek predstavi metodo in rezultate izbora naselij ter opiše rezultate tako dobljenih kart.

2. METODA

Za namene določanja primernosti naselij smo uporabili tri kriterije, izračunane iz javno dostopnih prostorskih podatkov. To so (1) Prirast v sodobnem času (Slika 1), (2) Velikost naselja glede na število prebivalcev (Slika 2) ter (3) Oddaljenost naselij od avtocestnega križa (Slika 3). Določitev pragov in prekrivanje teh slojev je osnova za (4) Karto izbranih naselij (Slika 4).

2.1 Prirast v sodobnem času

Kot mejnik v tem članku je vzeta letnica 1945, ki predstavlja začetek povojne obnove SFRJ in vzpostavitve sistema centralnega planiranja (Mavrič, 2017). Na podlagi spreminjanja inštitucij odgovornih za prostorsko planiranje lahko v Jugoslaviji sledimo petim obdobjem, ki se spreminjajo od bolj centraliziranih do bolj lokalno upravnih (Mavrič, 2017; Živak in sod., 2017), nato v Sloveniji sledi obdobje tranzicije (1991 – 2004) ter končno leta 2003 prvi Zakon o urejanju prostora (ZUreP-1), ki postavi temelje slovenske prostorske zakonodaje. Navkljub raznolikosti vseh povojnih in sodobnih obdobij pa se vsa obdobja po 1945 temeljno razlikujejo od predsodobnega, ki ga imenujemo historično. Izhajajo namreč iz prostorske paradigme, katera je v zgodovini arhitekture in urbanizma močno povezana z idejami modernizma in funkcionalizma. Ta v prostor vnese radikalno drugačno doktrino urejanja in oblikovanja od historične. Tako bi povojno obnovo SFRJ lahko označili za začetek urbanizma v Sloveniji. Karta prirasta stavbnega tkiva (Karta 1) je zato zasnovana na razdelitvi na historično tkivo, ki je bilo zgrajeno pred 1945 ter sodobno tkivo, ki je bilo zgrajeno po 1945.

Na podlagi točkovnega sloja trenutno stoječih stavb (GURSa, n.d.) smo izračunali odstotek sodobnega tkiva vsakega naselja od celotnega evidentiranega in trenutno stoječega tkiva. Rezultate smo razdelili v pet razredov in sicer 0–20 %, 20–40 %, 40–60 %, 60–80 % ter 80–100 %, kjer 100 % pomeni, da so vse stavbe tega naselja zgrajene v času po letu 1945, 0 % pa da so vse stavbe zgrajene pred letnico 1945. Podatki GURS-a ne omogočajo razlikovanja med nadomestnimi in novimi gradnjami, kar je sistemska omejitev podatkov. Pri določitvi naselij smo se ravnali po načelu zmernosti prirasta, tako smo kot izhodišče vzeli prirast med 40 in 60 %, kar pa se je izkazalo za premajhno okno (glej 4. Diskusija).

2.2 Velikost naselja

Podatke o številu prebivalcev (SiStat, 2025) smo pridobili iz portala Si-Stat, katerega skrbnik je Statistični urad Republike Slovenije. Pri določitvi pragov za velikost naselja smo se oprli na klasifikacijo naselij, opredeljeno v Strategiji prostorskega razvoja republike Slovenije do 2050 (ReSPRS50, 2023). Ta deli naselja v tri kategorije glede na število prebivalcev. Naselje z manj kot 500 prebivalci in več kot 10 stanovanjskimi stavbami je definirano kot vas. Za taka naselja je značilen večji delež prebivalcev, ki se ukvarjajo s kmetijsko in gozdarsko dejavnostjo, kot v urbanih naseljih. Naselje z več kot 500 in do 2.000 prebivalci je opredeljeno kot podeželsko naselje. V teh naseljih je delež kmetijskih gospodarstev večji od 7 % naseljenih stanovanj. Podobno kot v vaseh je delež prebivalcev, ki se ukvarjajo s kmetijsko in gozdarsko dejavnostjo, večji kot v urbanih naseljih. Zadnja kategorija so urbana naselja, opredeljena kot mesta ali druga urbana naselja. V takih naseljih živi več kot 2.000 prebivalcev, poleg tega nudijo osnovne in gospodarsko pomembne storitve, zagotavljajo delovna mesta, stanovanjske možnosti ter imajo urejen javni prevoz za prebivalce širšega vplivnega območja. Pri izboru smo upoštevali prag podeželskih naselij, torej med 500 in 2.000 prebivalcev. To so ključna naselja v podeželski strukturi poselitve saj predstavljajo osnovo historični klasifikaciji in tudi sistemu slovenskega poselitvenega vzorca. Za naselja s takim številom prebivalcev smo predpostavili, da so primerne velikosti za vrednotenje zaradi obsega in velikosti vzorca naselja, obenem pa niso prevelika in nimajo prevladujočega mestnega značaja.

2.3 Oddaljenost od avtoceste

Ključni podatek za pripravo karte dostopnosti do avtoceste je bila cestna mreža (GURSb, n.d.), na podlagi katere smo s pomočjo analize Cost Distance, Spatial Analyst v orodju ArcGIS PRO določili razrede dostopnosti. Analiza Cost distance za vsako rastrsko celico izračuna »strošek« potreben za dosego izhodiščne točke. Pri tem smo upoštevali, da je premikanje možno oziroma lažje po mreži regionalnih in lokalnih cest. Tako smo pridobili rastrski podatek o dostopnosti avtoceste iz naselij (Slika 3). Pragove smo določili v 10-minutnih razponih (predpostavlja se, da se v 10 minutah po regionalni cesti pri hitrosti 90 km/h prevozi 15 km). Podatki so bili razvrščeni v šest razredov, ki jih določajo izohrone – časovni intervali vožnje od avtoceste do naselja (0–15 km oz. 0–10 min vožnje, 15–30 km oz. 10–20 min vožnje, 30–45 km oz. 20–30 min vožnje, 45–60 km oz. 30–40 min vožnje, 60–75 km oz. 40–50 min vožnje, 75–90 km oz. 50–60 min vožnje). Pri določitvi naselij smo skušali izbrati tista, ki se nahajajo v območju 10–20-minutne vožnje do avtoceste. Za ta naselja smo predvideli, da so del jedrnega podeželja, ki ga SPRS 2050 opredeljuje kot razvojno vitalno območje. V primerjavi s podeželjem v zaledju mest in urbanih območij je to območje manj preoblikovano zaradi raznolikih dejavnosti, hkrati pa zanj ni značilna visoka stopnja potrošnje. Po drugi strani pa je to podeželje, ki ni preveč oddaljeno od večjih središč, kar je značilnost odmaknjenega podeželja, ki se sooča s procesi odseljevanja in opuščanja tradicionalne rabe (ReSPRS50, 2023).

2.4 Končni izbor naselij

Izbor naselij je potekal v treh korakih. V prvem koraku sta bili uporabljeni merili prirast stavbnega tkiva v sodobnem času in velikost naselja. Na podlagi teh dveh slojev smo z orodjem »Select Features Using an Expression« identificirali naselja, pri katerih je prirast stavbnega tkiva znašal med 30 in 50 %, število prebivalcev pa je bilo med 500 in 2.000. V drugem koraku smo iz izbranega nabora naselij glede na merilo oddaljenosti od avtoceste v posamezni arhitekturni regiji izbrali po štiri naselja, pri čemer smo skušali zajeti morfološko raznolika naselja, značilna za posamezno regijo. Ker nam postopek ni dal dovolj velikega števila naselij v vsaki regiji, smo v tretjem koraku ponovili postopek z razširjenimi pragovi meril, kar je podrobneje obravnavano v poglavju 4. Diskusija.

3. REZULTATI

3.1 Prirast v sodobnem času

Karta Prirast v sodobnem času (Slika 1) prikazuje delež prirasta stavbnega tkiva v sodobnem času po posameznih naseljih. Za sodobni čas smo upoštevali obdobje po letu 1945, medtem ko historično obdobje zajema stavbe, zgrajene pred letom 1945 (glej 2.1). Naselja so razvrščena v pet razredov glede na delež

Slika 1: Karta prirasta stavbnega tkiva v sodobnem času.

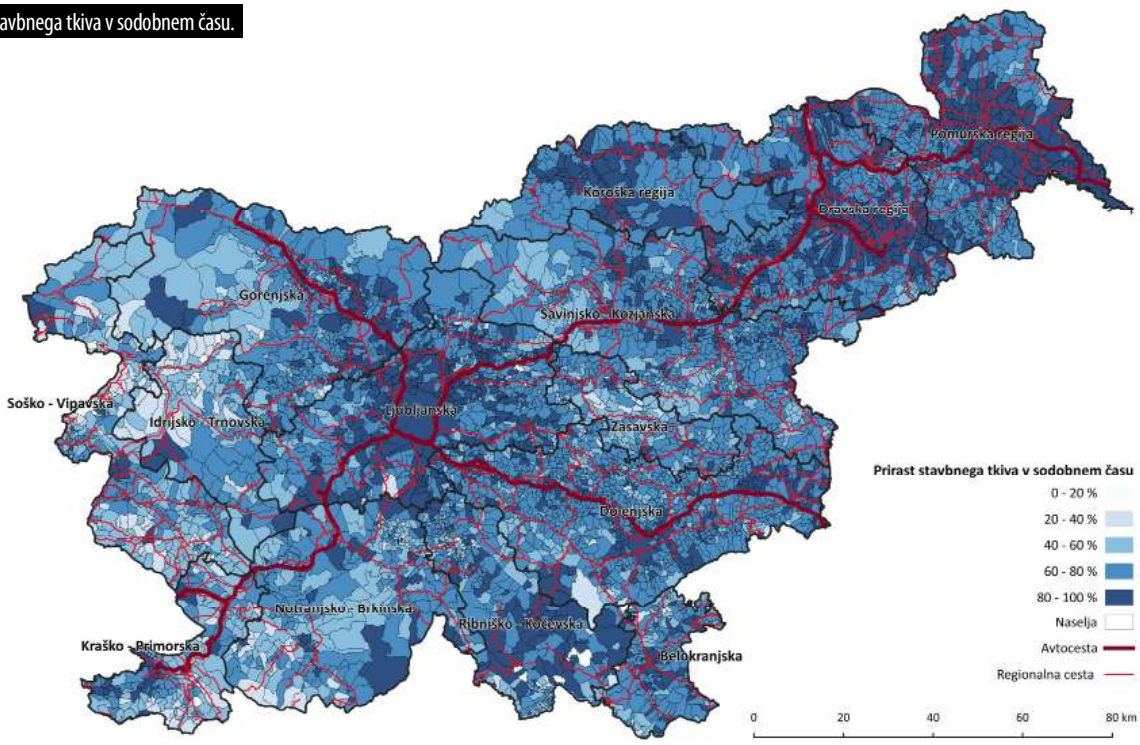

prirasta; svetlo modra barva označuje manjši prirast, temnejši odtenki modre pa večji prirast. Razredi so enakomerno razporejeni po 20-odstotnih intervalih, od najmanjšega do največjega deleža prirasta stavbnega tkiva.

Na karti po najmanjših deležih prirasta izstopajo Idrijsko-Trnovska arhitekturna regija, severni del Soško-Vipavske regije, jugovzhodni del Kraško - Primorske ter jugozahodni del Notranjsko-Brkinske regije. Nasprotno pa je največ naselij z velikim prirastom v Ljubljanski, Ribniško-Kočevski, Dravski in Pomurski regiji. Kot območje posebej izstopa severovzhodni del Slovenije (Koroška, Dravska in Pomurska regija), kjer skoraj vsa naselja dosegajo 60 % ali več prirasta stavbnega tkiva v sodobnem času. Večji delež prirasta je opazen tudi v okolici večjih mestnih središč, zlasti v Ljubljani, Mariboru in Ptuju. Na prostorsko razporeditev prirasta vpliva tudi navezanost na avtocestni križ ter tip historične poselitve (npr. razložena naselja imajo slabšo odpornost na zapolnjevanje in širitev kot gručasta). Ob avtocestah v smeri Gorenjske in Štajerske je opazen večji delež naselij z višjim prirastom stavbnega tkiva, podobni vzorci pa se pojavljajo tudi ob dolenjski avtocesti. V smeri proti Primorski je večji prirast večinoma omejen na suburbanizirano območje Ljubljane, medtem ko se zunaj tega območja pojavlja redkeje.

Za izbor naselij za nadaljnjo obdelavo so bili relevantni razredi s 20–40 %, 40–60 % in 60–80 % prirasta stavbnega tkiva. Iz karte je razvidno, da so naselja s takim deležem prirasta prisotna v vseh arhitekturnih regijah. Prostorska razporeditev prirasta

Slika 2: Karta velikosti naselij glede na število prebivalcev (vir: SURS, 2025).

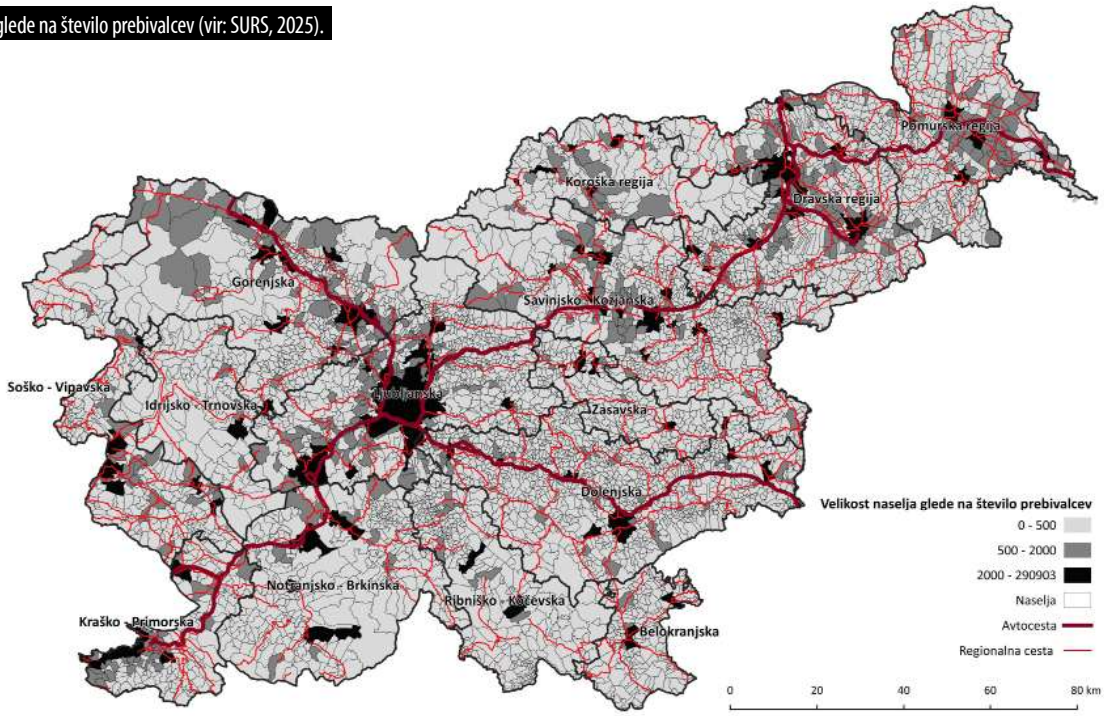

Slika 3: Karta dostopnosti naselij do avtocestnega križa.

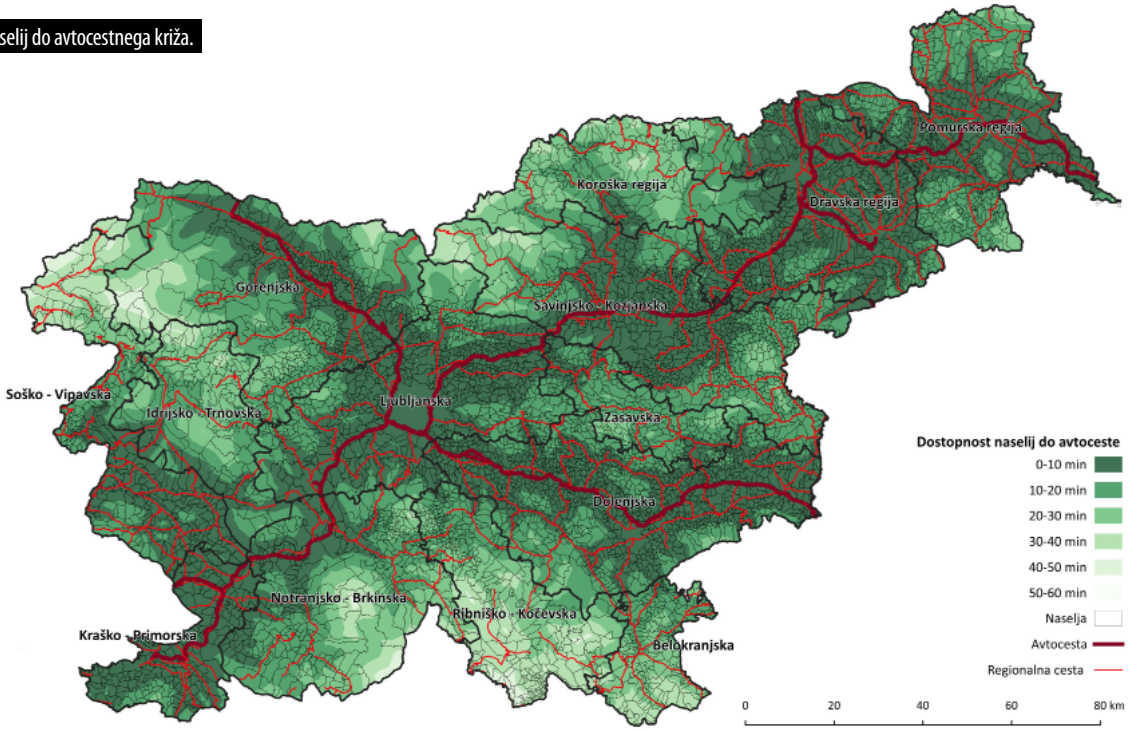

stavbnega tkiva nakazuje razlike med zahodno in vzhodno Slovenijo, pri čemer vzhodni del države izkazuje intenzivnejšo povojno gradbeno rast, kar je mogoče povezati s suburbanizacijo in demografskimi gibanji po drugi svetovni vojni, medtem ko je za zahodni del značilen bolj uravnotežen odnos med novim in tradicionalnim tkivom a še vedno v prid novega.

3.2 Velikost naselja

Karta Velikost naselja (Slika 2) prikazuje velikost naselij glede na število prebivalcev, pri čemer so ta razvrščena v tri velikostne kategorije. Svetlo siva barva označuje naselja z manj kot 500 prebivalci, temno siva naselja s 500 do 2.000 prebivalci, črna pa naselja z več kot 2.000 prebivalci.

Analiza je pokazala, da izrazito prevladujejo manjša naselja, saj ima kar 90,1 % vseh naselij 500 ali manj prebivalcev. Naselja s 500 do 2.000 prebivalci predstavljajo 8,1 %, delež naselij z več kot 2.000 prebivalci pa je najmanjši in znaša 2,8 %. Po številu prebivalcev izstopajo predvsem urbana središča, kot so Ljubljana, Maribor, Kranj, Celje in Koper, medtem ko imajo naselja v zaledju večjih mest večinoma med 500 in 2.000 prebivalcev. Prostorska razporeditev kaže tudi regionalne razlike, saj je v jugovzhodnem delu Slovenije opazno manj naselij z večjim številom prebivalcev, medtem ko so v drugih delih države takšna naselja pogostejša. Na drugi strani pa je prostorska razporeditev srednje velikih naselij med 500 in 2.000 prebivalcev relativno enakomerna po vsej Sloveniji razen (zopet) v jugozahodnih regijah kar omogoča razmeroma dobro osnovo za izbiro končnega števila naselij.

3.3. Oddaljenost od avtocestnega križa

Karta Oddaljenost od avtocestnega križa (Slika 3) prikazuje dostopnost naselij do avtoceste. Podatki so bili razvrščeni v šest razredov, ki jih določajo izohrone – časovni intervali vožnje od avtoceste do regionalnih cestah (0–15 km oz. 0–10 min vožnje, 15–30 km oz. 10–20 min vožnje, 30–45 km oz. 20–30 min vožnje, 45–60 km oz. 30–40 min vožnje, 60–75 km oz. 40–50 min vožnje, 75–90 km oz. 50–60 min vožnje). Temnejši odtenki zelene

Preglednica 1: Izbor naselij po arhitekturnih regijah. Izbrana naselja z razširjenim pragom do 80% deleža prirasta naselja so podčrtana, z razširjenim pragom do 85% pa odebeljena.

ARHITEKTURNA REGIJA	NASELJE 1		NASELJE 2		NASELJE 3		NASELJE 4	
Soško-Vipavska	1	Bovec	2	Kanal	3	Dutovlje	4	Opatje Selo
Kraško-Primorska	5	Marezige	6	Korte	7	Lokev	8	Gažon
Idrijsko-Trnovska	9	Cerkno	10	Podbrdo	11	Spodnja Idrija	12	Col
Notranjsko-Brkinska	13	Dolnji Zemon	14	Planina	15	Podgrad	16	Grahovo
Gorenjska	17	Rateče	18	Kropa	19	Podbrezje	20	Bohinjska Bela
Ljubljanska	21	Hotedršica	22	Stara Vrhnika	23	Godič	24	Zalog pri Cerkljah
Ribniško-Kočevska	25	Velike Lašče	26	Ponikve	27	Dolenja vas	28	Videm
Belokranjska	29	Semič						
Dolenjska	30	Mokronog	31	Šentvid pri Stični	32	Spodnja Slivnica	33	Višnja Gora
Zasavje	34	Radeče	35	Dol pri Hrastniku	36	Izlake		
Savinjsko-Kozjanska	37	Ljubno ob Savi	38	Gornji Grad	39	Bočna	40	Vransko
Koroška	41	Leše	42	Črna na Koroškem	43	Vuzenica	44	Vuhred
Dravska	45	Zgornje Poljčane	46	Spodnja Polskava	47	Lovrenc na Drav. polju	48	Lovrenc na Pohorju
Pomurska	49	Središče ob Dravi	50	Cven	51	Bogojina	52	Apače

Slika 4: Karta izbranih naselij.

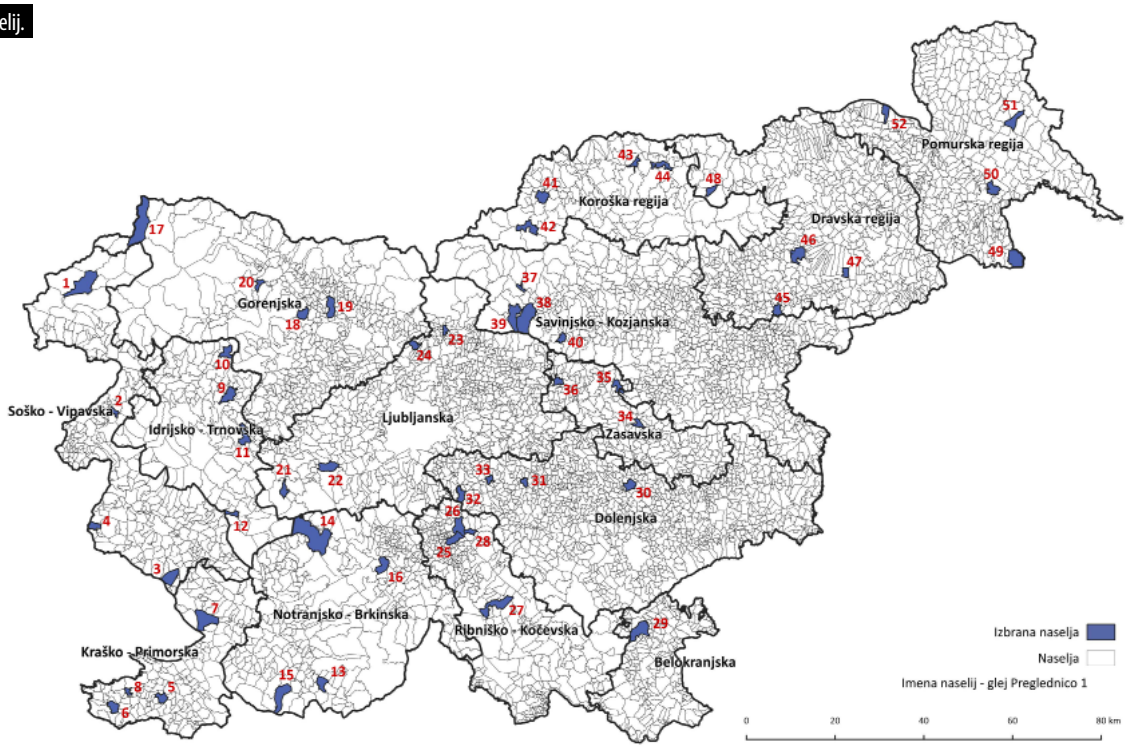

pomenijo hitrejši dostop do avtoceste, medtem ko svetlejši pomenijo slabši dostop. Avtocestni križ je prikazan v temno rdeči barvi, svetlejša rdeča pa prikazuje regionalne ceste (I. reda, II. reda in III. reda).

Zaradi prostorske razporeditve avtocestnega križa ima velika večina naselij hiter dostop do avtoceste. Regije z najboljšim dostopom (0–20 min) so Ljubljanska, Kraško-Primorska, Dolenjska in Dravska regija. Območja, ki imajo slabši dostop (40–60 min) so južni del Ribniško-Kočevske in Belokranjske, del Notranjsko-Brkinske, severni del Soško-Vipavske in Idrijsko-Trnovske, zahodni del Gorenjske regije, severozahodni del Savinjsko-Kozjanske in Koroške arhitekturne regije. Zaradi geomorfologije Slovenije, je dostopnost v zahodnem delu usmerjena v koridorje, medtem ko se proti vzhodu ter še posebej v Dravski in Pomurski regiji ta močno poveča in preoblikuje v območja.

3.4 Končna karta izbranih naselij

Na karti Končna karta izbranih naselij (Slika 4) je prikazan nabor dvainpetdesetih naselij, ki so bila izbrana na podlagi predstavljenih meril. V vsaki regiji smo skušali izbrati po štiri naselja. V nekaterih arhitekturnih regijah je merilom ustrezalo večje število naselij, zato so bila v tem primeru izbrana ekspertno s ciljem zagotoviti morfološko raznolika naselja po Drozgu, ki so značilna za posamezno regijo. V dveh regijah (Zasavje in Belokranjska regija) ni bilo mogoče izbrati po štiri naselja, zato je tam število izbranih naselij manjše (3). Naselja, ki so bila izbrana na podlagi prilagajanja pragov so podčrtana ali odebeljena v Preglednici 1.

4. DISKUSIJA

Pri določitvi pragov za kriterij deleža prirasta stavbnega tkiva v sodobnem času smo sprva predvidevali, da bodo ti lahko nižji, zato je bil začetni prag določen v razponu med 40 in 60 %. Prekrivanje kriterijev pa nam tako ni dalo potrebnih rezultatov, kar je nakazovalo, da je delež sodobnega prirasta stavbnega tkiva v Sloveniji v podeželskih naselij primerne velikosti višji kot smo pričakovali. Posledično smo prag razširili na razpon med 30 in 75 %, kar se je izkazalo za primernejše za večino regij.

Kot kaže Preglednica 1, se je izkazalo, da enotni prag tudi v tem razponu ne zadošča za pridobitev vseh rezultatov v vseh arhitekturnih regijah. V šestih regijah je prilagojeni prag (30–75 %) omogočil izbor vseh štirih predvidenih naselij. Med te regije sodijo Soško-Vipavska, Kraško-Primorska, Idrijsko-Trnovska, Notranjsko-Brkinska, Gorenjska, Dolenjska in Savinjsko-Kozjanska regija. V preostalih regijah je bilo treba pragove dodatno prilagoditi. V Ljubljanski in Ribniško-Kočevski regiji je bilo po eno naselje izbrano z razširjenim pragom (30–80 %), v Zasavski in Dravski regiji pa sta bili znotraj tega razpona izbrani po dve naselji. Največ prilagoditev je bilo potrebnih v Koroški in Pomurski regiji, kjer je bilo za zagotovitev zadostnega števila naselij treba prag razširiti do 30–85 %.

Posledica tega je raznoliko razmerje med novim in historičnim tkivom v naboru izbranih mest. Bolj problematična so naselja, ki so pri zgornji meji izbranega okna, saj prevladovanje sodobnega tkiva nad historičnim onemogoča naslanjanje na obstoječo historično strukturo in lahko pričakujemo težje vrednotenje pomena. Taka naselja so recimo Lovrenc na Pohorju in Videm (77 %) Zalog pri Cerkljah in Dol pri Hrastniku (78 %), Črna na Koroškem (80 %). Večina takih naselij leži v vzhodni in jugovzhodni Sloveniji kjer je prirast regij v povprečju višji. To kaže na neenakomernost prirasta po arhitekturnih regijah in posledično možnost sklepanja o ohranjenosti historične oblike naselij. Na podlagi zgornjih ugotovitev lahko predpostavimo, da so naselja v zahodni Sloveniji bolj enakovredno sestavljena, osrednji Sloveniji manj ter vzhodni Sloveniji najmanj enakovredno sestavljena z očitnim presežkom sodobnega stavbnega tkiva.

Podobne omejitve so se pokazale tudi pri kriteriju oddaljenosti od avtoceste. Zaradi regionalnih razlik v dostopnosti ni bilo mogoče dosledno upoštevati enotno določenega praga jedrnega podeželja, ki je bil predviden pri 10–20 minut od avtocestnega križa. Ena od omejitev je bila sama oblika rezultata, saj je območje 10–20 minut od avtocestnega križa ozko pasovno območje, območje 0–10 minut pa zelo obsežno (glej Slika 3). Ko so bila izbrana naselja po kriteriju prebivalstva in prirasta stavbnega tkiva, je večina takih naselij bila v območju 0–10 minut. Le redko so izbrana naselja bila povsem znotraj ozko določenega pasu.

V Dravski, Ljubljanski in Kraško-Primorski regiji se večina naselij nahaja v območju 0–10-minutne dostopnosti, zato ta kriterij tam ni imel večje določevalne vloge. Poleg tega je bila pri izboru upoštevana tudi morfološka tipologija naselij po Drozgu; v primerih, ko je bilo naselje znotraj vnaprej določenega časovnega praga, vendar morfološko neustrezno ali preveč podobno že izbranemu, smo dali prednost naselju v sosednjih območjih izohron (0–10 ali 20–30 minut). Predpostavka, da je območje 10–20 minut od avtocestnega križa dovolj za bolj enakomerno razmerje med novim in historičnim tkivom je sicer resnična, a so naselja v tem pasu že pod pragom 500 prebivalcev na naselje, kar je iz gledišča velikosti naselja za vrednotenje oblike manj primerno. Ena od pomembnih ugotovitev torej je, da je večina naselij, kjer je prepoznavanje identitete možno na podlagi historičnega tkiva manjših od 500 prebivalcev.

Kljub prilagajanju pragov in kriterijev v nekaterih regijah ni bilo mogoče izbrati enakega števila naselij. V Zasavski regiji je bilo glede na zastavljene kriterije mogoče izbrati tri naselja, medtem ko Belokranjska regija izrazito izstopa, saj je bilo kljub dodatnim prilagoditvam pragov mogoče izbrati le eno ustrezno naselje. To kaže na omejitve uporabljenega nabora kriterijev v določenih prostorskih kontekstih ter na izrazite regionalne razlike v razvoju in strukturi naselij. Potreba po prilagajanju pragov v posameznih arhitekturnih regijah kaže na izrazito prostorsko heterogenost Slovenije, saj enotni kvantitativni kriteriji ne vključujejo enako dobro razvojnih značilnosti vseh regij, zlasti v primerih izrazite urbanizacije ali perifernosti.

5. ZAKLJUČEK

Prispevek predstavi metodološki postopek in rezultate izbora naselij za nadaljnje vrednotenje identitete naselij ter interpretira rezultate kart. Izhodišče za izdelavo je ugotovitev, da razumevanje identitete sodobnih naselij ni več mogoče zgolj skozi vrednotenje tradicionalnega vzorca saj ima 91 % slovenskih naselij vsaj 50 % stavbnega tkiva, ki je bilo zgrajeno po letu 1945. Tako je potrebno nadgraditi vrednotenje arhitekturnih krajin in regij (Fister in sod. 1993a) z razumevanjem kaj predstavlja kvalitetno sodobno tkivo naselij. Sodobno naselje je namreč preplet historičnega tkiva in povojnih ter poznejših poselitvenih plasti. Zato je za interpretacijo identitete nujno razumeti razmerja med različnimi morfološkimi območji znotraj naselja.

Namen raziskovalnega koraka je bil izbrati po štiri naselja iz vsake arhitekturne regije, ki so (1) »primerne« velikosti za morfološko vrednotenje in (2) imajo »zmeren« prirast. Primerna velikost je opredeljena kot t.i. podeželsko naselje z 500–2000 prebivalci (ReSPRS50, 2023), saj se slovenska identiteta poselitve gradi na osnovi podeželskega poselitvenega vzorca. Kriterij zmernega prirasta pa zagotavlja uravnoteženo razmerje med historičnim in sodobnim stavbnim tkivom, da je mogoče sklepati o kakovosti in učinku nove poselitve na identiteto celotnega naselja. Metoda temelji na določanju pragov prostorskih podatkov in prekrivanju treh vsebinskih kart: karte prirasta stavbnega tkiva, karte velikosti naselij po številu prebivalcev ter karte oddaljenosti od avtocestnega križa. Prekrivanje slojev tvori končno karto izbranih naselij.

Karta prirasta nam pove prostorsko razporeditev novega stavbnega tkiva in nakazuje razlike med zahodnim in vzhodnim delom države. V vzhodni Sloveniji (Koroški, Dravski in Pomurski regiji) je povojni prirast praviloma intenzivnejši (med 60 in 100 %), zahod pa izkazuje relativno večji delež bolj uravnoteženih razmerij naselij (prirast v višinah med 40 do 80 %). Zato je bilo prav pri tem kriteriju potrebno najobsežnejše prilagajanje pragov: začetno »okno« 40 do 60 % se je izkazalo za preozko, zato je bil prag v postopku izbora razširjen na 30 do 75 %, ponekod celo do 85 %, če smo želeli dobiti 4 naselja v vsaki regiji. Problemi so se pokazali predvsem v vzhodni Sloveniji. Rezultat posredno potrjuje visoko prostorsko heterogenost poselitve v Sloveniji ter nakazuje, da bo vrednotenje identitete v vzhodnih delih Slovenije težje, saj je izhodiščnega, historičnega tkiva dosti manj kot novega in so naselja dosti bolj preobražena.

Karta velikosti naselij nam pove, katera naselja so primerna za analizo vzorca glede na število prebivalcev. V izboru je bil uporabljen prag podeželskih naselij (500 do 2.000 prebivalcev kot ga določa SPRS 2050), ker zagotavlja dovolj velika naselja, vendar še ne prevladujočega mestnega značaja. Analiza je pokazala, da na splošno izrazito prevladujejo manjša naselja, saj ima kar 90,1 % vseh naselij 500 ali manj prebivalcev, kar se je izkazalo za velik izziv za nadaljnji izbor, saj je bilo število podeželskih naselij le 2,8% a so bila vsaj prostorsko razpršena po vseh regijah.

Karta oddaljenosti nam pove časovno dostopnost do avtocestnega križa (izohrone) in temelji na analizi »stroškovne razdalje« (Cost Distance). V praksi se je izkazala za manj uporabno. Predpostavljali smo, da bomo na ta način lahko določili t.i. jedrno podeželje (ReSPRS50, 2023), a je bil prag 20 minut od avtocestnega križa prostorsko ozek pas in je velika večina kandidatnih naselij ležala v prvi izohroni. V tem območju so zaradi bližine večjih mest tudi večji razvojni pritiski in so naselja bolj preobražena. Iz tega izhaja tudi ugotovitev, da bodo naselja, ki so dovolj velika za vrednotenje močno preobražena in da so naselja, katerih identiteto je še mogoče tolmačiti na podlagi historične strukture, praviloma manjša od 500 prebivalcev.

Končni rezultat prekrivanja kriterijev je nabor 52 izbranih naselij (s ciljem ~4 na arhitekturno regijo), pri čemer se zaradi regionalnih posebnosti v vseh regijah ni dalo zagotoviti enakega števila naselij (npr. Zasavje, Bela krajina) in je bil del izbora izveden z višanjem praga pri karti prirasta. Delež sodobnega prirasta stavbnega tkiva v Sloveniji v podeželskih naselij primerne velikosti je tako višji kot smo pričakovali, zato bo določanje sodobne identitete oteženo. Tako bodo zaradi velikih prirastov najtežje vrednoteni Koroška in Zasavska regija kjer je le eno naselje znotraj izhodiščnih pragov, v Pomurski in Dravski pa le po dve naselji.

6. FINANCIRANJE

Članek je bil izdelan v okviru ciljnega raziskovalnega projekta (CRP) z naslovom Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije 2, trajanje 01.10.2024–31.03.2027. Projekt financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) št. projekta V5–24031 in sofinancira Ministrstvo za naravne vire in prostor Republike Slovenije (MNVP).

Literatura in viri:

Drozg, V. (1992). Morfološki tipi vaških naselij v Sloveniji. *Geografski vestnik*, 64, 19–36.

Fikfak, A., Grom, J. P., Lavtižar, K., Lazič, M., Novljan, T., Kušar, D., idr. (2022). *Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije: Ciljno raziskovalni program »CRP 2021« v letih 2021–2023: Vsebinsko poročilo*.

Fister, P., Boh-Pečnik, N., Debevec, L., Deu, Ž., Kavčič, M., & Lah, L. (1993a). *Arhitekturne krajine in regije Slovenije (Prostor)*. Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije; Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Fister, P., Boh-Pečnik, N., Deu, Ž., & Lah, L. (1993b). *Glosar arhitekturne tipologije* (Prostor). Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije; Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Foster, H. (Ed.). (1983). *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture.* Bay Press.

Fridl, J., Kladnik, D., Orožen Adamič, M., Perko, D., in Pogačnik, A. (1998). *Geografski atlas* Slovenije: Država v prostoru in času.

GURSa. (n.d.). *Kataster nepremičnin: Stavbe – točkovni prikaz* (KN_SLO_STAVBE_SLO_STAVBE_ tocka) [Podatkovni niz; ESRI Shapefile]. eProstor (JGP) - Geodetska uprava Republike Slovenije. . Pridobljeno 24. novembra 2024, s https://eprostor.gov.si.

GURSb. (n.d.). *Zbirni kataster gospodarske javne infrastrukture: Ceste – poligoni* (GI_SLO_ GJI_CESTE_poligoni) [Podatkovni niz; GeoPackage]. eProstor (JGP) Pridobljeno: 30. November 2025, s: https://eprostor.gov.si/.

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. (n.d.). Razpršena urbanizacija. V: *Urbanistični terminološki slovar.* Pridobljeno 28. januarja 2026, s https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/urbanisticni/.

Marušič, J. (1998). *Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji*. Ministrstvo za okolje in prostor; Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Mavrič, T. (2017). Zgodovinski pregled razvoja urbanističnih ustanov in zakonodaje v Sloveniji med letoma 1945 in 1990. *Urbani izziv*, 132–142.

Melik, A. (1933). Kmetska naselja na Slovenskem (s karto v prilogi). *Geografski vestnik*, *9*(1–4), 129–165.

Pipan, T. (2025). Berljivost naselij v času sodobnih tipskih vzorcev. V: *Regionalna kontekstualizacija v arhitekturi (konferenčni prispevek)*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Pogačnik, A. (1996). *Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest (Prostor)*. Ministrstvo za okolje in prostor; Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Ravbar, M. (1997). Slovene cities and suburbs in transformation. *Geografski zbornik*, 64–105.

Rebernik, D. (2004). Razvoj prebivalstva v Ljubljanski urbani regiji [Population development in Ljubljana urban region]. *Dela*.

SPRS 2050. (2023). *Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050.* Ministrstvo za naravne vire in prostor.

SURS (2025, 11. junij). *Prebivalstvo – izbrani kazalniki, občine in naselja, Slovenija*, letno [Podatkovna tabela]. SiStat - Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno: decemebr 2025.

Živak, N., Marjanović, M., in Ivanisevic, M. (2021). *The legacy of Yugoslavia: The historical roots of spatial planning legislation and institutions in Bosnia & Herzegovina III* (pp. 19–34).